

KAKO LAHKO **POMAGAMO** **PTICAM** V INTENZIVNI **KMETIJSKI KRAJINI**

// Katarina Denac, Blaž Blažič

Ptice gnezdijo tudi na največjih
monokulturnih njivah.
foto: **Katarina Denac**

V zadnjih 15 letih se je število ptic kmetijske krajine v Sloveniji zmanjšalo za več kot 20 %. Naravovarstveniki se neprestano srečujemo s skepso kmetijske stroke – je res sodobni način kmetovanja tisti, ki povzroča tako velike upade? Ali niso krive podnebne spremembe, deževna pomlad, morda celo plenilci? Dognanja znanstvenikov so dokaj enotna – levji delež odgovornosti za upad nosijo netrajnostne kmetijske prakse.

V SODELOVANJU JE MOČ!

Pogleda kmetijske in naravovarstvene stroke sta si marsikdaj diametralno nasprotna. Pesticidi so za mnoge kmete nepogrešljivo sredstvo za varstvo posevkov, brez katerega ne bi bilo hrane. Naravovarstveniki v njih vidijo sokrivca za zmanjšanje količine in pestrosti hrane za ptice in druge živali. Kmet s sečnjo grmišč, mejic in visokodebelnih sadovnjakov ter premeno travnikov v njive povečuje površine za pridelavo krme in hrane, oboje pa je njegov prispevek k samooskrbi. Naravovarstvenik bi te krajinske elemente ohranjal, saj so življenjski prostor ogroženih vrst. V kmetovih očeh je intenzivni travnik vreden več kot ekstenzivni, saj na njem pridelava več krme za svoje živali. Nasprotno pa naravovarstvenik ceni negnojene, enkrat letno košene travnike, ki jih odlikuje velika biodiverzitetna in številna tam živeče redke ter ogrožene vrste. Med njimi so tudi divji opraševalci, pomembni za človekovo preskrbo s hrano.

Nekatere ptice gnezdijo v zelo intenzivni kmetijski krajini, tudi na največjih in najbolj enoličnih njivah. Takšne vrste potrebujejo sodelovanje med naravovarstveniki, ki na podlagi poznavanja ekologije vrst oblikujejo ciljne ukrepe, kmeti, ki so pripravljeni te ukrepe izvajati na svojih površinah, ter politiko, ki s subvencijami podpira naravi prijazne kmetijske prakse. Do takšne sinergije je prišlo v okviru projekta EIP VIVEK, kjer smo na nekaj kmetijskih gospodarstvih testirali ukrepe za ptice. Nekateri izmed njih so vključeni v nacionalni Strateški načrt skupne kmetijske politike za obdobje 2023–2027 (v nadaljevanju SN SKP). Kmetje bodo lahko v tem obdobju vpisali dva ukrepa, namenjena varstvu talnih gnezdilk na njivah, in sicer »Zaplate neposejanih tal za poljskega škrjanca« ter »Varstvo gnezda pribe«. Temu se pridružuje tudi varstvo gnezd hribskega škrjanca na Goričkem v okviru »Testiranja naravovarstvenih ukrepov na zavarovanih območjih«.

ZAPLATE NEPOSEJANIH TAL

Poljski škrjanec (*Alauda arvensis*) je prvotno gnezdilec step, dandanes pa večji del evropske populacije gnezditi na njivah žita, detelje, lucerne. Njegov gnezditveni uspeh na njivah je slab, saj poljščine, zlasti ozimno žito, rastejo prehitro in škrjancu ne omogočajo, da bi na isti površini gnezdil večkrat v sezoni. Je namreč nekoliko izbirljiv in gnezditi le v rastju, visokem do okoli 50 cm. Zaradi strmega

upada njegove populacije, ki je v Evropi v zadnjih 40 letih dosegel 58 %, v Sloveniji pa zgolj v zadnjih 15 letih prav toliko, je naravovarstveno ukrepanje nujno. V več evropskih državah so znanstveniki ugotovili, da je mogoče z ustvarjanjem manjših zaplat neposejanih tal na njivah povečati njegovo gnezditveno gostoto in uspeh ter število poskusov gnezdenja v sezoni. Zaplate so ustvarili tako, da so med setvijo večkrat za kratek čas ugasnili sejalnico. Poljski škrjanci tako nastale zaplate uporabljajo za prehranjevanje, označevanje teritorija, spopade med sosednjimi samci, razgledišča, včasih tudi za gnezditve. Njihov velik pomen smo potrdili tudi na površinah, vključenih v projekt EIP VIVEK na Goričkem, Ljubljanskem barju in Dravsko-Ptujsko-Središkem polju. SN SKP zahteva, da je zaplata

velika vsaj 25 m², široka najmanj 2,5 m in da leži vsaj 5 m od roba njive, s čimer je zmanjšana nevarnost plenjenja. Na vsakih 0,5 ha površine mora biti ena zaplata. Ukrepi so mogoče vpisati le na njivah, ki so v tekočem letu zasejane s strnimi žiti, oljno ogrščico, deteljami, inkarnatko ali deteljnotravno mešanico ter se raztezajo na določenih delih Goričkega, Pomurske ravnine, Dravsko-Ptujsko-Središkega polja, Ljubljanske kotline, Krško-Brežiškega polja in Ljubljanskega barja. To so predeli, kjer je največ poljskih škrjancev, hkrati pa tam deloma ali v celoti gnezdijo na njivah. Prepričani smo, da bo ukrep koristil tudi čopastemu škrjancu (*Galerida cristata*), ki se marsikje pojavlja skupaj s poljskim, prav tako pa tudi hribskemu škrjancu (*Lullula arborea*) na Goričkem. Vse tri vrste namreč za prehranjevanje potrebujejo določen delež golih tal.

Z ustvarjanjem manjših zaplat neposejanih tal na njivah je v intenzivni kmetijski krajini možno povečati gnezditveni uspeh poljskega škrjanca.

foto: Blaž Blažič

Gnezdo pribe je navadno plitva jamica v tleh, obložena z rastlinskim materialom. Vanjo samica izleže 2–4 jajca. Varstvo gnezd pribe smo do sedaj testirali na Ljubljanskem barju in Dravsko-Ptujsko-Središkem polju. Ornitologi so gnezda poiskali ter vsako posebej označili, kmetje pa so se jim v času gnezdenja pribe popolnoma izogibali.

foto: **Blaž Blažič**
in **Tjaša Pršin**

SMO NAŠLI PRAVO REŠITEV ZA PRIBO?

Priba (*Vanellus vanellus*) podobno kot poljski škrjanec za gnezdenje ne mara previsokega rastja, saj ji ta onemogoča pregled nad morebitnimi plenilci. Travnikov, ki bi ji ustrezali, je vedno manj, zato skoraj celotna slovenska populacija gnezdí na njivah. Najraje se naseli na strnišča (tudi koruzna), sveže preorane ali prebranane njive in na praho. Žal se njen čas gnezdenja časovno ujema z opravili na njivi, kot so oranje, brananje in setev, zaradi česar gnezda večinoma propadejo. V Evropi, kjer ima priba na Rdečem seznamu status ranljive vrste, je bilo preizkušenih že veliko ukrepov, na primer povečanje deleža površin s praho in spomladi sejanimi poljščinami, ustvarjanje cvetnih pasov, kamor se lahko zatečejo mladiči po izvalitvi, zakasnitev kmetijskih del vsaj do izvalitve mladičev, iskanje in diskretna označitev gnezd, ki se jim nato kmet ob obdelavi tal izogne itd. Ker je pri pribi pomemben dejavnik gnezditvenega uspeha tudi plenjenje, so v Švici

Hribski škrjanci svoje gnezdo na prahi skrijejo v zavetje večjega šopa rastlin, v tem primeru navadnega vratiča *Tanacetum vulgare*.

foto: **Katarina Denac**

PRIBA
(*Vanellus vanellus*)

ilustracija:
Jan Hošek

preizkusili tudi ograditev njiv z električno ograjo – uspeh je bil precejšen, saj so s tem preprečili dostop vsem talnim plenilcem. V projektu EIP VIVEK smo varstvo gnezd pribe testirali na Ljubljanskem barju in Dravsko-Ptujsko-Središkem polju, in sicer tako, da so ornitologi poiskali gnezda ter vsako označili s štirimi manjšimi palicami, zapičenimi približno 1 m od gnezda. Kmetje pri izogibanju gnezdom niso imeli težav, tudi v primerih, ko jih je bilo na eni njivi več. Ukrep »Varstvo gnezd pribe« v SN SKP določa, da do datuma, ki omogoča uspešno gnezditev, na označenem delu njive niso dovoljena nobena dela s traktorjem ali drugo mehanizacijo, ki bi lahko poškodovala gnezdo. Preostali del njive se lahko obdeluje brez omejitev, prav tako označeni del po preteku določenega datuma. Ukrep bodo kmetje lahko vpisali na delih Dravsko-Ptujsko-Središkega polja in Ljubljanskega barja, kjer imamo podatke o zgostitvah gnezdečih prib.

Vrste kmetijske krajine potrebujejo sodelovanje med naravovarstveniki, ki na podlagi poznavanja ekologije vrst oblikujejo ciljne ukrepe, kmeti, ki so pripravljeni te ukrepe na svojih površinah izvajati, ter politiko, ki s subvencijami podpira naravi prijazne kmetijske prakse.

VARSTVO GNEZD HRIBSKEGA ŠKRJANCA NA GORIČKEM

Populacija hribskega škrjanca je na Goričkem v obdobju 2005–2022 doživela precejšen upad, kar smo dolga leta pripisovali le izginjanju ekstenzivnih suhih travnikov. V projektu Gorička krajina pa smo s terenskimi raziskavami prišli do pomembnega odkritja – hribski škrjanci na Goričkem gnezdijo tudi na njivah! Od 13 najdenih gnezd v obdobju 2018–2021 jih je bilo pet na travniku, tri na žitni njivi, dve na enoletni in tri na večletni prahi. Zaradi časovnega ujemanja gnezditve s kmetijskimi opravili so njive zanj lahko ekološka past. V začetku aprila, ko se par odloča, kje bo zgradil gnezdo, so nekatere njive in praha videti na moč primerne zaradi heterogene plevelne vegetacije, med katero je veliko golih tal. Nekako od sredine aprila dalje kmetje pričnejo z oranjem, brananjem in setvijo, kar seveda uniči gnezda. S popolnoma enako težavo se spopadajo tudi hribski škrjanci v Naravnem parku Mühlviertel v Avstriji, kjer so se zato ornitologi povezali s kmeti ter upravljavcem parka. Z vsakoletnim iskanjem in varstvom gnezd ter ohranjanjem življenjskega prostora vrste na krajinskem nivoju (npr. omejena sečnja v gozdnih otokih, ohranjanje

obstoječega načina upravljanja s travniki in obsega njiv z žitom in deteljo) jim je v nekaj letih uspelo populacijo skoraj potrojiti. Kmet za prilagojeno rabo širše krajine in njive z gnezdov seveda dobi določeno plačilo. Ta način varstva smo preizkusili tudi na dveh kmetijah na Goričkem v projektu EIP VIVEK. Na eni je bilo gnezdo najdeno na travniku, na drugi pa na njivi ozimnega žita. Oba lastnika sta bila o lokaciji gnezd nemudoma obveščena, tako da smo gnezdi obvarovali pred propadom.

HRIBSKI ŠKRJANEC
(*Lullula arborea*)
ilustracija: **Mike Langman**
(rspb-images.com)

Hribski škrjanci se na Goričkem pogosto prehranjujejo na suhih travnikih, kjer je obilica golih tal.
foto: **Katarina Denac**

V okviru projekta EIP VIVEK smo na nekaj kmetijskih gospodarstvih testirali ukrepe za ptice. Nekateri izmed njih so vključeni v nacionalni Strateški načrt skupne kmetijske politike za obdobje 2023–2027.

POMEN KRAJINSKIH ELEMENTOV

Ptice, ki potrebujejo večja sklenjena območja pozno košenih, negnojenih travnikov, v intenzivni krajini seveda ne morejo preživeti. Za druge pa lahko tudi v takšni krajini zagotovimo krajinske elemente, potrebne za gnezditev in prehranjevanje. Rjavemu srakoperju (*Lanius collurio*) za gnezdenje zadoščajo že posamezni (trnasti) grmi, zasajeni ob rob travnika, pašnika, kolovoza ali njive. S pridom uporablja tudi lovne preže – lesene kole, postavljene ob rob obdelovalne površine. Z njih namreč poletava na tla po plen. Tovrstne preže pa med lovom miši in voluharic uporabljajo tudi nekatere ujede, npr. kanja (*Buteo buteo*) in postovka (*Falco tinnunculus*). Rumenemu strnadu (*Emberiza citrinella*) in drevesni cipi (*Anthus trivialis*) lahko pomagamo z višjimi, daljšimi in širšimi mejicami, ki jih prav tako zasadiamo ob rob obdelovalnih površin. Če je ob njih poleg grmovno-drevesnega tudi zeliščni sloj, smo jim s tem ponudili ne le pevsko mesto, temveč tudi prehranjevališče in gnezdišče. Za škorce (*Sturnus vulgaris*), poljske vrabce (*Passer montanus*) in različne vrste sinic postavimo gnezdilnice (kratkoročna

Lovne preže so leseni koli, visoki do nekaj metrov, s katerih ptice poletavajo na tla po plen.

foto: Katarina Denac

Blaž Blažič je leta 2017 zaključil magistrski študij ekologije in biodiverzitete na Univerzi v Ljubljani. Dve leti kasneje se je kot varstveni ornitolog zaposlil na DOPPS, kjer je sicer prostovoljec že od leta 2005. Poklicno se posveča predvsem projektom, ki naslavljajo ohranjanje in izboljšanje stanja populacij ptic kmetijske krajine in njihovih habitatov.

foto: Tjaša Pršin

Katarina Denac je končala študij biologije na Univerzi v Ljubljani. S pticami se ukvarja od leta 1996, pri čemer jo posebej zanimajo ptice kmetijske krajine. Te so tudi predmet ekoloških raziskav, ki jih opravlja skupaj s sodelavci v pisarni DOPPS. Zadnja leta se je v njej obudila ljubezen do rastlin, ki se jim posveča kot vodja projekta LIFE FOR SEEDS.

foto: Damijan Denac

Z zasaditvijo drevesno-grmovnih mejic lahko v krajino privabimo rumene strnade *Emberiza citrinella*, rjave srakoperje *Lanius collurio*, drevesne cipe *Anthus trivialis* in številne druge ptice.

foto: Katarina Denac

